

Името

в паметта на езика

СБОРНИК В ПАМЕТ НА
ПРОФЕСОР БОРИС СИМЕОНОВ

Името *в паметта на езика*

СБОРНИК В ПАМЕТ НА
ПРОФЕСОР БОРИС СИМЕОНОВ

ИЗДАТЕЛСТВО
ФИГУРА
София, 2008

DANCE FOR

ADULTS

INTERACTIVE DANCE FOR ADULTS

- © 2008 Петя Асенова, съставител
 - © 2008 Скарлет Панчева, художествено оформление
 - © 2008 Издателство „Фигура“
- ISBN 978-954-9985-24-5

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРОФ. БОРИС СИМЕОНОВ – УЧЕНИЯТ И УЧИТЕЛЯТ

<i>Петя Асенова</i> . Проф. Борис Симеонов – ученият и учителят	11
<i>Елена Иванова</i> . Проф. Борис Симеонов в Шуменския университет	18
<i>Илияна Кръпова</i> . Спомен за проф. Боби Симеонов	22

ОНОМАСТИКА

<i>Катя Исса</i> . Стереотипна онтология на именуването	27
<i>Надежда Костадинова</i> . Географската лексика в ономастичната литература	35
<i>Христина Станева</i> . Стилистичен поглед върху топонимите	46
<i>Иван К. Добрев</i> . Произход на името българи	51
<i>Noëlle Hanegreefs</i> . Quelques toponymes latins en Mésie supérieure et inférieure	65
<i>Лиляна Димитрова-Тодорова</i> . Към етимологията на селищното име <i>Дра̀лфа</i>	71
<i>Венче Попова</i> . Наставката <i>-ие</i> при топографски названия в българския книжовен език	75
<i>Димитрина Михайлова</i> . Относно номинацията при група хидроними със суфикс <i>-ица</i>	80
<i>Михаил Виденов</i> . Случайности при появата на топонимите и при тяхната етимология	82
<i>Румен Сребранов</i> . Разпространение и структурно-семантични особености на географския термин <i>припор</i> в славянската топонимия	90
<i>Мони Алмалех</i> . Кога човекът става <i>Адам</i> ?	95
<i>Людвиг Селимски</i> . За десет фамилни имена от турски произход	118
<i>Мария Ангелова-Атанасова</i> . Български фамилни имена от сложни основи тип <i>Боримечка</i>	126

ОБЩО ЕЗИКОЗНАНИЕ И ИНТРАЛИНГВИСТИКА

<i>Живко Бояджиев</i> . Проблемът за фонетичните закони и позицията на представителите на френската социологическа лингвистична школа	135
<i>Мария Данчева</i> . Граматичните глаголни категории <i>вид</i> и <i>време</i> и тяхната изява в съвременния английски език	140

<i>Иван Куцаров. Системното описание на морфологията на съвременния български език и приносите на Никола Костов</i>	168
<i>Илияна Кръпова. Общи черти в синтактичния строеж на така наречената лява периферия на изречението в балканските езици</i>	181
<i>Лъчезар Янков. Семантика и структура на сложния регресивен силогизъм</i>	199
<i>Пеньо Ст. Пенев. Навлизането на италианските думи в българските диалекти</i>	206
<i>Диана Иванова. За езиковите контакти на Балканите</i>	210
<i>Надка Николова. За автора, авторитета и авторитарността</i>	221
<i>Георги Ризов. Групата етноси банту и бантуистиката</i>	226
<i>Иван Касабов. За принципите на лингвистичния анализ</i>	237

Илияна Кръпова
Университет Ка'Фоскари, Венеция

ОБЩИ ЧЕРТИ В СИНТАКТИЧНИЯ СТРОЕЖ НА ТАКА НАРЕЧЕНАТА ЛЯВА ПЕРИФЕРИЯ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО В БАЛКАНСКИТЕ ЕЗИЦИ¹

1. Увод

Добре известно е, че балканските езици притежават много общи черти в комуникативната структура на изречението. Според мен те с основание могат да се причислят към т. нар. *дискурсно-проминентни езици* (*discourse-prominent languages* – терминът е на К. Киш – Kiss 1995), т.е. езици, които кодират комуникативни понятия като топик/тема и фокус/рема не само чрез прозодически средства, но и по синтактичен път – чрез избор на съответен словоред (обективен или субективен), чрез избор между удвояване или неудвояване на допълнението, чрез позицията на подлога (преди или след глагола) и т.н. Топикът и фокусът участват в две членения, които принадлежат на т. нар. информационна структура на изречението: *топик-коментар* и *фокус-фон*. Термините *топик* и *фокус* са многозначни, но все пак топикът може да се дефинира по-общо като логическия (понятийния) субект на предикацията – това, за което предикацията се отнася (като коментарът е самата предикация, т.е. това, което се казва за топика). Фокусът от друга страна съдържа информацията, която говорещият счита за нова, непресупонирана (като фонът е останалата информация, която вече е известна на слушащия). Други автори свързват топика с изразяването на стара/известна или дадена/пресупонирана информация, а фокуса с наличието на емпфаза или контраст, т.е. с т. нар. *логическо ударение*².

¹ Посвещавам тази статия на светлата памет на проф. Борис Симеонов с благодарност за всичко, което съм научила от него.

² Очевиден е изводът, че теорията има нужда от повече от едно понятие за описание на споменатите комуникативни функции. Засега обаче няма единно мнение относно тези понятия, а тяхното приложение зависи по-скоро от теоретичната рамка, в която се провежда изследването, отколкото от някакви универсални принципи на комуникативното членение

Настоящата статия е посветена на комуникативните явления, имащи отношение към превербалната област на изречението в балканските езици. Тук ще акцентирам върху три от тези езици – български, румънски и гръцки, но смятам, че изводите са преносими и върху останалите. Превербалната област на изречението е зоната, осигуряваща връзката с контекста, поради което тя е подходящ „приемник“ на елементите, носители на топикални и фокусни свойства³.

С оглед на някои теоретични положения, разработвани в генеративната граматика от най-ново време, възниква въпросът: Как се кодират дискурсивните елементи на изречението и изобщо как е организирана превербалната област в балканското изречение? Отговаряйки си на този въпрос, ще използвам някои елементи от теорията на италианския синтактик Луиджи Рици (Rizzi 1997), според когото превербалната област, която той означава с термина *лява периферия на изречението*, съдържа различни изреченски позиции, „посветени“ на изразяването на дискурсивно значимите понятия като илокутивна сила, топик, фокус и изреченска модалност. Според Рици между тези позиции съществува строга йерархия и това е универсално свойство на естествения език. И понеже явления като топиализация и фокализация са характерни за езици с широк типологичен диапазон, лявата периферия (особено през последните години) стана предмет на много изследвания, които дадоха неоспорими доказателства за принципната правилност на хипотезата на Л. Рици.

Макар и да имат предварителен характер, съпоставките, основаващи се на наблюдения на други автори, провеждани върху всеки език поотделно (Лопашов 1978, Асенова 2002, за румънски Dobrovie-Sorin 1994, Alboiu 2000,

на езика. Трябва да се има предвид обаче, че термините топик и фокус само частично се припокриват с тема и рема, известни от разработките на Пражката школа. Основната разлика е следната: въпреки че имат комуникативна стойност, топик и фокус са структурни понятия, а не прагматични, семантични или комуникативни. Което означава, че те разполагат с определени синтактични позиции, за които вж. по-долу. Тема и рема от друга страна са надредни понятия от комуникативно членение, допълнително характеризиращи изреченските елементи, но без оглед на структурата на самото изречение.

³ Тук се налага да направя едно уточнение относно прагматичната и синтактичната характеристика на фокуса в лявата периферия. Следвайки предложената от К. Киш (Kiss 1998) двудялба, приемам, че има два основни вида фокус – *информационен* и *идентифициращ* (вж. също и Ницолова 2002, 77). Двата вида са свързани с две различни репрезентации – първият съвпада с рематичния фокус и изразява само новата за слушащия информация, която обикновено се разполага в края на изречението. Този вид фокус *няма* свойствата на оператор (маркиран е само прозодически) и поради това може да се разпространява, включвайки в обсега си цялото изречение. Вторият вид фокус – идентифициращият, *има* свойствата на оператор и е свързан с преместване на съответния елемент към началото на изречението, съпроводено със силна емфаза (логическо ударение). Именно този вид фокус ще бъде разглеждан в настоящата работа.

Cornilescu 2002, за гръцки Tsimpli 1995, Tsimpli & Roussou 1998, Giannakidou 1998, за български Guentchéva 1994, Krapova, Karastaneva 2002, Krapova 2002), водят до заключението, че балканските езици разполагат с едни и същи дискурсни модели и че на практика лявата периферия на балканското изречение е организирана по идентичен начин, а там, където съществуват различия, те могат да се обяснят с независими фактори от строежа на отделния език.

2. Структурни характеристики на топикализацията и фокализацията

Заедно с останалите изследователи (Минчева 1969, Цихун 1962, Иванчев 1978, Guentchéva 1994, Асенова 2002 и др.) приемаме, че местоименното удвояване в едната му разновидност – репризата, е знак за наличието на топик/тема в изречението, докато отсъствието на реприза, придружено от логическо ударение, е знак за наличието на фокус (Guentchéva 1994, Асенова 2002, Ницолова 2001, Крарова 2002). От структурна гледна точка топикализацията и фокализацията са двете лица на синтактичната операция, чрез която каноничният (обективният) изреченски словоред се преобразува в маркиран (субективен) (по терминологията на Иванчев 1978). Следвайки добрите традиции в романското езикознание, тази синтактична операция ще бъде наречена тук *лява дислокация* (терминът е предложен за пръв път от Г. Чинкуе – Cinque 1977). Можем да я илюстрираме чрез изреченията *Ректора го търсят* и *РЕКТОРА търсят* (не теб), които са производни от базовото *Търсят ректора*, както е показано в абстрактните репрезентации (1а–б). В тези структури ХР е всяка фраза, която се „поддава“ на топикализация/фокализация и чиято изходна позиция е означена с *t* (от англ. *trace* ‘следа’), а вторичната ѝ позиция – съответно с топик [Т] или фокус [Ф]. Въпреки че модифицира структурата, лявата дислокация не е мотивирана от изисквания на самата структура – допълнението изпълнява своите функции като аргумент на глагола и в поствербална позиция, което прави движението факултативно от гледна точка на синтаксиса, но наложително по причини, имащи отношение към дискурса, т.е. за целите на топикализацията/фокализацията.

- (1) а.
$$\begin{array}{ccc} [_{\text{Топик}} \text{ХР}]_i & \text{cl}_i \text{ V} & t_i \\ \uparrow & \text{го търсят} & | \\ \text{ректор} & & \end{array}$$
- б.
$$\begin{array}{ccc} [_{\text{Фокус}} \text{ХР}]_i & \text{V} & t_i \\ \uparrow & \text{търсят} & | \\ \text{ректор} & & \end{array}$$

- (2) а. [_ТИван] не съм го виждала отдавна.
 б. [_ФДаже **Иван**] искам да поканиш⁴.
 (3) а. [_ТΤην Ελένη] δεν την είδα. 'Елена не съм я виждал.'
 б. [_ФΜόνο τον Γιάννη] είδε η Μαρία. 'Само **Иван** е видяла Мария.'
 (4) а. [_ТPe Ion] l-am întâlnit anul trecut. 'Иван го видях миналата година.'
 б. [_ФMașină] vrea Victor, nu casă. '**Кола** иска Виктор, не къща.'

Примерите (2а), (3а), (4а) са с местоименна реприза, която, както споменахме, е основно средство за топикализация в разглежданите езици. Фокализацията, илюстрирана в примери (2б), (3б), (4б), освен чрез липсата на удвояване може да се маркира и чрез различни съпровождащи лексикални маркери – фокусиращи частици (особено ексклузивни като *само*, но и адитивни (*дори*, *даже* и т.н.), епистемични наречия (*вероятно*), оценъчни наречия, коригиращо отрицание и др. (Ницолова 2002, 77).

Наличието на реприза е достатъчно, но не и необходимо условие за топикализация: ако даден глаголен аргумент не допуска по независими причини съвместна употреба на кратко местоимение, той пак може да заеме позицията на топика, както например илюстрираните в (5) предложни фрази и наречия, особено ако посочват място, време и др.⁵

- (5) [_ТПред френския център] бяха допуснати няколко немски лимузини и спортни коли. (в. „Марица“)
 [На заседанието в Лозана] [срещу Батето] гласуваха всичките 14 членове. (в. „24 часа“)
 Добре де [_Тс тия двайсе лева], аз какво шъ си купя. (разговорна реч)
 (6) [_ТΣτο χωριό της] πηγαίνει πολύ συχνά. 'На село си ходи често.'

Същите типове фрази могат да бъдат и обект на фокализация, особено ако лексикалното им значение е съвместимо с такава интерпретация:

- (7) а. [_Ф**Винаги**] ме пита за тебе. (емфатичен фокус)
 в. [_Ф**С никакви фокуси**] не могат да скрият от българите, че предизборният рог на изобилието се подмени с мизерна кошница. (в. „Дума“) (емфатичен фокус)
 г. [_Ф**Само при вас**] кат си дойда, добивам настроение. (разговорна реч) (контрастен фокус)⁶

⁴ Във всички примери по-долу фокусираните фрази ще означаваме с получен шрифт.

⁵ Срв. с италиански, където същите фрази могат да се удвояват с клитични наречия или с прилагателни (Cinque 1990, 57–58):

(i) а. Al mare, ci siamo già stati. 'На море вече ходихме.'

б. Bella, non lo è mai stata. 'Красива никога не е била.'

⁶ Фокусът в лявата периферия (вж. бел. 3) може да получи емфатична или контрастна стой-

- (8) [_Ф**Мама**]

При **искам** (лексикално) турата, дискусията с фокусираната разчита единствено на нея с ниска интензивна пауза в началната фраза – Guentchéva 1994

- (9) [_Ф**Винаги**]

- (10) [_Ф**Само**]

3. „Контраст“

В разглежданите поддаващи се лено играе ролята то топикализация (според Ассман) от типа на преработката наблюденията се явяват незначителния член контрастно изтънява на фразата, наложително по-ясно. В

ност. Ако относно истинността се отхвърля на предвидената отнася. Идентичен който говорите 7. Както е характеристиката

- (8) [_ФΜε σεβασμό] πρέλει να μιλάτε στο πατέρα σας. 'С уважение трябва да говорите с баща си.' (емфатичен фокус)

При невъзможност на удвояване или при липса на каквото и да е друго (лексикално) средство, насочващо към правилната интерпретация на структурата, дислоцираните фрази са съвместими както с топиализирана, така и с фокализирана структура. В тези случаи, ако фразата е извън контекст, се различава единствено на прозодическите характеристики. Топикът се произнася с ниска и равна интонация и понякога може да се отдели с интонационна пауза от коментара. Фокусът от друга страна е фонетично най-изтъкнатата фраза – тази, върху която пада логическото ударение (Пенчев 1980, Guentchéva 1994), вж. (9) и гръцкия му превод (10):

- (9) [_ТНа кино] отивам в събота. [_ФНа кино] отивам в събота (не на събрание).

- (10) [_ТΣινεμά] πηγαίνω σάββατο. [_ФΣινεμά] πηγαίνω σάββατο.

3. „Кандидати“ за топиализация и фокализация

В разглежданите езици няма ограничения относно типа на фразите, поддаващи се на топиализация или фокализация⁷. Дефинитността определено играе роля за фреквентността на двете явления. Така например, докато топиализацията е характерна предимно за дефинитните именни фрази (според Асенова 2002, 115 – и за фразите, съдържащи някакъв определител от типа на прилагателно, числително, местоимение и др.), при фокализацията наблюдаваме обратната тенденция: обикновено под емфаза или контраст се явяват индефинитни фрази, а ако фразата е дефинитна, освен определителния член тя често няма друг определител. Това се дължи и на факта, че контрастно ударение може да се яви и в обичайната поствербална позиция на фразата, поради което движението в лявата периферия не е абсолютно наложително и се прилага само ако говорещият цели да изтъкне фокуса още по-ясно. В това отношение балканските езици се държат еднакво:

ност. Ако едно изречение съдържа контрастен фокус, тя се интерпретира като твърдение относно истинността или коректността на (отделни аспекти на) пресупозицията, съдържаща се в контекстното твърдение (Zubizarreta 1998, 10). Контрастният фокус предполага отхвърляне на дадено множество от алтернативи, с които би могло да се свърже значението на предиката, и изтъкване на единствената алтернатива, за която предикатът реално се отнася. Изречения с контрастен фокус могат да се придружават от израз с отрицание, чрез който говорещият посочва коя е отхвърлената алтернатива.

⁷ Както е добре известно обаче, съществуват ограничения относно граматическата им характеристика.

- (11) а. Μόνο λουλούδια αγόρασα. Μόνο τα λουλούδια διάλεξα μόνη μου⁸.
 б. Само **цветя** купих. Само **цветята** избрах сама.
 в. **Cărți a cumpărat Victor (nu dosare).** 'Книги купи Виктор (не папки).'
 в'. **Cărțile le-a cumpărat Victor (nu dosarele).** букв. 'Книгите ги купи Виктор (не папките).'

Единствен румънският, за разлика не само от другите два балкански езика, но и от сродните му романски езици, изисква удвояване и при фокализираните дефинитни фрази. Това е показано в изречение (11в'), чието съответствие например в италиански е неграматично, защото удвояването автоматично активира топикална конструкция (12б), както и в другите балкански езици:

- (12) а. *_[Фокус] **I libri**, li ha comprati Victor (non le cartele).
 б. _[Топик] **I libri**, li ha comprati Victor. 'Книгите ги купи Виктор.'

Реприза при фокализация в български и гръцки се прилага само в много редки случаи, например, ако трябва да се снесе структурното двусмислие между подлога и допълнението (когато съвпадат по граматически признаци и по одушевеност), но дори и тогава тя не дава приемливи резултати, срв. пример (13а). В румънския от друга страна репризата е задължителна не само в тези случаи (вж. 13б), но по принцип при всички видове дефинитни фокализирани фрази, без значение дали са одушевени и съответно придружени от предлога *pe*, или не (11в', 14а). Удвояват се дори фрази, съпроводени от фокусиращи частици като *numai* 'само', *chiar* 'даже', *mai* 'поне', които, както споменахме по-горе, са типични маркери за фокализация:

- (13) а. Само **Иван?** (го) харесвала Мария.
 б. **Numai pe Ion** îl iubește Maria. букв. 'Само **Иван** го обича Мария.'

⁸ Обърнете внимание, че във всички примери фокусираната фраза е в съседство с глагола, което може да се формулира във вид на изискване при фокализацията за разлика от топикализацията. Фактите обаче не са много ясни. Изглежда изискването е най-строго в румънския, докато за българския и гръцкия се смята, поне от някои автори (Giannakidou 1998), че изречения като (i)–(iii) също са граматични, въпреки че връзката между фокуса и глагола е разкъсана от появата на подлог или наречие. Подобни примери са сравнително редки и могат да се срещнат предимно в разговорната реч.

(i) ? _[Ф] **Та сѹка** [o Γιάννης] έφαγε. 'Смокините Иван изяде.'

(ii) ? _[Ф] **Смокини** [Иван] обичал, не череши.

(iii) *_[Ф] **Mașină** [Victor] vrea, nu casă. 'Кола Виктор иска, не къща.'

Тези факти, макар и в известна степен маргинални, добиват значение при проучването на възможните позиции за подлога в балканските езици (вж. по проблема Motapanyane 1994).

(14) а. *Măcar cartea asta au citit-o elevii.* 'Поне тази книга са я прочели учениците.'

б. *Pe Ion l-am ajutat, nu pe Petru.* букв. 'На Иван му помогнах, не на Петър.'

Според А. Корнилеску (Cornilescu 2002, 121) подобни факти показват, че репризата в румънския е съвместима с всички видове дискурсивни интерпретации и че по принцип синтаксисът на конструкцията зависи от по-абстрактни морфо-синтактични принципи като падежни отношения и съгласуване.

Българският и гръцкият показват в това отношение „стандартно поведение“ на езици, притежаващи удвояване, но все пак ограниченията заслужават по-сериозно проучване. Така например, докато в романските езици удвояването се разпространява и върху неопределените (неспецифични) в семантично отношение фрази, когато не се визира конкретен обект от дадено множество, срв. напр. ит. *Una ragazza la troverà prima o poi*, българските (и гръцки?) съответствия дават неграматични резултати, срв. **Едно/някое момиче ще си го намери той рано или късно*. Това означава, че между дефинитността, специфичността и топикалността съществува връзка, но не пълно покритие. От една страна, изискването за топикалност на удвоената (и дислоцирана) фраза изглежда по-строго в български, отколкото в романските езици, а от друга – неспецифичните фрази (с *един*) демонстрират квантификаторни свойства, от което евентуално произтича забраната за удвояване.

Квантификаторите са типични носители на емфатичен фокус и по тази причина обикновено не се удвояват разглежданите езици. Към тази категория спадат различните видове местоимения в субстантивна употреба (вж. Ницолова 1986) – отрицателни и въпросителни местоимения (негативни и интерогативни квантификатори)⁹; неопределителни и обобщителни местоимения (екзистенциални и универсални квантификатори); лексикални квантификатори от типа на *много*, *малко*. Всички тези езикови средства се намират в контактна препозиция спрямо глагола:

(15) *Κανένα δεν είδα.*

(16) Никого не срещнах.

(17) а. *Pe nimeni nu am supărat.* 'Никого не съм ядосал.'

б. *Pe cineva trebuie să superi tu în fiecare zi.* 'Всеки ден някого ще ядосаш ти.' (Dobrovie-Sorin 1994, 220)

Най-строга е забраната за удвояване (реприза) при негативните и екзистенциалните квантификатори поради самото им лексикално значение,

⁹ Конструкциите се характеризират и с други синтактични свойства, на които няма да се спираме (вж. по-подробно Крарова, Karastaneva 2002, Крарова 2002).

което е несъвместимо с топикалността. Същият извод е валиден и за други езици, например романските, срв. напр. ит. *Nessuno ho visto* 'Никого не видях', където удвояваща клитика е невъзможна. И наистина, какво означава да се топикализира едно отрицателно местоимение?

Все пак има квантификатори, които могат да се удвояват при определени условия, което на практика означава, че те губят квантификаторните (фокусните) си свойства и започват да наподобяват топикализирани фрази. Най-подходяща среда за удвояване се създава тогава, когато местоимението е в атрибутивна употреба или когато се включи във фраза с партитивна семантика, напр. *някой от N*, *никой от N*¹⁰ (вж. примерите в долната таблица и Лопашов 1978, 23–25, 40, 48, 52, Асенова 2002, 114–115). Възможността за удвояване тук се крие в експлицитното назоваване на множеството (N), с което се свързва даденото местоимение. По този начин се осъществява връзката с предходния дискурс или с текущата речева ситуация и по-лесно се постига неговата идентификация (индивидуализация), в резултат на което то се превръща в част от *дадената информация* (*given information*), знак за което е и възможността за удвояване¹¹. Дори негативните и екзистенциалните квантификатори могат да се удвояват в атрибутивна употреба и особено в партитивни изрази. В това отношение румънският показва най-строги ограничения, защото забранява удвояване на квантификатори във всички случаи, дори в присъствие на предлог *pe*, смятан за маркер на специфичността (Dobrovie-Sorin 1994)¹².

Можем да обобщим, че възможността за удвояване при местоименията зависи от дескриптивното им съдържание (Giannakidou 1998, 249–251) – колкото по-богато е то, толкова по-лесно се осъществява топикализацията им. Обратно – ако квантификаторът е употребен самостоятелно, той не може да бъде успешен топик. В този смисъл остава валидно обобщението на П. Асенова (Асенова 2002, 115) относно ролята на определеността, разбира на в широк смисъл, като условие за удвояването в балканските езици.

¹⁰ Според Р. Ницолова (Ницолова 1986, 176) тук субстантивната употреба на квантификатора е само привидна – всъщност има елипса на определяемото съществително.

¹¹ Същото обяснение би било валидно и за споменатите по-горе фрази с *един*. Неслучайно според П. Асенова (вж. Асенова 2005) прословутият гръцки пример 'Eva rakí, to lívo evháristos' (срв. с бълг. Една ракийка ще си я пийна с удоволствие) може да се употреби като отговор на въпроса: *Θα λίνεις ένα ρακί*.

¹² Може да се обобщи, че в румънския, ако една фраза е специфична (дефинитна), при наличие на предлога *pe* тя ще бъде удвоена, но обратното не е вярно – наличието на предлога не ни гарантира непременно наличие и на специфична фраза. В този смисъл А. Корнилеску заключава, че „doubling and the Prep Acc are distinct phenomena: their history as well as their current distribution is different, even though there are areas where their semantic-pragmatic effect is similar“ [удвояването и предложното пряко допълнение са различни явления: тяхната история, както и наличната им дистрибуция са различни, въпреки че има области, където техният семантико-прагматичен ефект е сходен] (Cornilescu, 2003, 1).

Исключение правят само квантификаторите, означаващи не-лице (тип *нещо, нищо*), които не могат да се удвояват при никакви обстоятелства, дори да имат разширения с партитивно значение, обогатяващи дескриптивното им съдържание и улесняващи индивидуализацията им:

(18) *Нещо *го* видях. *Нищо не *го* видях. *Нищо от книгата не *го* разбрах.

*Ceva *l-ai* să descoperi și tu. 'Нещо ще *го* откриеш и ти.'

*Тίποτα δεν *το* είπα. 'Нищо не *го* казах.'

Според А. Корнилеску (Cornilescu 2000, 156) квантификаторите *нещо* и *нищо* са неопределени по род и са в единствено число по принуда (by default), докато местоименната клитика е винаги напълно определена по род и число. Именно от този конфликт в граматическата спецификация се поражда и невъзможността за удвояване (както под реприза, така и под антиципация).

Резултатите от наблюденията върху удвояването на различните видове квантификатори в разглежданите три езика са илюстрирани в таблица 1.

Таблица 1

Квантифи- катори	Български	Румънски	Гръцки
Неопределителни местоимения – <i>някой, -я, -е, -и</i> (от N) <i>някой, -я, -е, -и</i> (N)	<i>Някои от присъстващите вече (зи) познавах.</i>	<i>*Pe cineva trebuie să-l superi tu în fiecare zi. Niște cărți le-am adus ieri.</i>	<i>Κάποιον τον είδα χθες να τρέχει προς το πάρκο. Μερικές ασκήσεις τις έλυσα με δυσκολία.</i>
Обобщителни местоимения – <i>всеки</i> (N), <i>всички</i> (N)	<i>Всеки пакет съм (го) доставила незабавно на адресата.</i>	<i>Pe fiecare elev, cu ocazia olimpiadelor, l-a felicitat profesorul. (Alboiu 2000, 178); Fiecare articol un (singur) recenzent l-a citit; Pe toți elevii tăi nu cred că-i pot examina mîine.</i>	<i>‘Όλους τους είδα; Κάθε δέμα το παράδοσα στον παραλήπτη του. (Giannakidou 1998, 245)</i>

Много (от N)	Много от присъстващите не (зи) познавах.	<i>Pe mulți oameni îi disprețuieste. Multe cărți le-am adus ieri.</i> (Cornilescu 2002, 124)	Πολλά κοπάδια τὰ γνώριζε απο μιὰ άρα μακρυνά, απο τα κυπροκοϊδουνά τους. (Лопашов 1978, 49)
Кой кой, коя, кое, кои (N)	Коя книга не можеш да си (я) купиш, даже и да искаш? На кой от приятелите ти искаш най-много да (му) помогнеш?	<i>Pe care l-ai văzut? Pe cîți elevi îi va examina fiecare profesor?</i> (Dobrovie-Sorin 1994, 222)	Ποιά επιλογή της η Μαρία την θεωρεί ιδιαέτερα επιτυχημένη? Ποιόν απο τους φίλους σου τον καταλαβαίνεις καλύτερα?
Никой (от N) никой, -я, -е, -и (N)	Никой от присъстващите не (го) бях виждала досега. Никое дете не съм го чула да говори такива неща.	<i>*Pe nimeni nu l-am supărat.</i>	Κανένα παιδί δεν (то) άκουσα να λέει τέτοια λόγια. (Giannakidou 1998, 228)

4. Многократно запълване на топикалната позиция

Втората обща характеристика на разглежданите езици е възможността за поява на повече от един топик в лявата периферия (същото се отнася и за албанския, който тук не се разглежда). Типичен случай на многократна топикализация е лявата дислокация на прякото и на непрякото допълнение, за което съдим по наличието на удвояване и при двете фрази. Изреченският подлог също може да се дислоцира и така да заема различни позиции в лявата периферия – в абсолютно начално или между двете допълнения, вж. (19б):

- (19) а. [_TКнигата] [_Tна Иван] съм му я върнал още миналата година.
 б. Аз [_TНа Иван] (аз) [_Tкнигата] съм му я върнал още миналата година.

- (20) а. [_TΤης Μαρίας] [_Tτο βιβλίο] της το έδωσα. (Tsimpli 1995, 181) 'На Мария книгата съм ѝ я дал.'
 б. [_TΤο βιβλίο] [_Tτης Μαρίας] της το έδωσα. 'Книгата на Мария съм ѝ я дал.'
- (21) а. [_TMioarei], [_TAnghel], [_Tinelul] la nuntă i l-a dat. (Alboiu 2000, 270) 'На Мьоара Ангел пръстена на сватбата ѝ го е дал.'
 б. [_TInelul] [_TAnghel] [_TMioarei] la nuntă i l-a dat. 'Пръстена Ангел на Мьоара на сватбата ѝ го е дал.'

Всички комбинации са напълно възможни, което означава, че изборът зависи от контекста и от намерението на говорещия. При серия от няколко фрази – топик, всяка изпълнява различни функции. За румънския и гръцкия това е подчертано от изследователите, от които са взети горните примери – първата топиализирана фраза е тази, която има максимална релевантност като тема на съобщението, докато втората по силата на самата си позиция се интерпретира като дадена, известна информация. Често вместо тема първата фраза може да задава обстоятелствената рамка (времето и мястото) на предикацията, което е необходимо за оценяване на истинността (или адекватната употреба) на речевия акт (Cinque 1999, 175). В този случай втората фраза може да означава темата на съобщението. Ето пример от разговорната реч:

- (22) [_TВчера] [_Tна мъжа ми] най-сетне му съобщих новината.

Повече от два топики обаче все пак са рядкост. Докато многократната топиализация е нормално явление, многократната фокализация, макар също възможна, е по-трудно осъществима. Има автори, които направо отричат съществуването на подобни структури в балканските езици (Tsimpli 1995). Трябва да подчертаем обаче, че ограничението е валидно за случаите на контрастен фокус, защото чрез такива изречения говорещият би трябвало да отхвърли не една, а две алтернативи, зададени като възможни в предишно изказване (вж. бел. 3), така че тук по-скоро става дума за корективна интерпретация на фокуса. Някои автори дори са на мнение, че в такива случаи е по-логично да се говори за контрастен топик, а не за контрастен фокус, защото и двете фрази, върху които пада контрастното ударение (вж. напр. (23б)), са вече въведени в контекстното изречение (вж. (23а)) и следователно отговарят по-скоро на дефиницията за топик (Bühning 1997), както личи и от възможността за удвояване. Това е илюстрирано от следния (конструиран) диалог:

- (23) а. Вестника го върна на Иван, нали?
 б. Не, грешиш, **книгата** (я) върнах на **Мария**, не **вестника** на **Иван**.

Иначе комбинации от контрастен фокус и квантификатор са възможни и напълно нормални и макар да са сравнително редки, дават възможност да се установи относителният ред между двата вида фокализирани фрази: контрастен фокус > квантификатор:

- (24) а. На площада [_Фосвен няколко цветя] [_Фнищо] не намерих.
 б. Έμαθα [_Фτην Θεοδόρα] [_Фπiός] είδε. ‘Разбрах Теодора кой е видял.’ (Giannakidou 1998, 230)

В българския и румънския е възможна фокализация на повече от един квантификатор, особено ако той е отрицателно местоимение – явление, което определено заслужава внимание не толкова заради особеностите на самата фокализация, колкото заради изискването между самите квантификатори да се спазва някаква структурна йерархия, отразяваща синтактичните им функции на подлог, допълнение (за лица и за нелица), обстоятелствено пояснение, вж. примерите в (25):

- (25) а. **Никой** **никого** не е питал за това; **Никой** **никъде** не ходи вече.
 б. **Nimeni niciodată cu nimic** nu te va deranja. ‘Никой никога с нищо няма да те притеснява.’ (Alboiu 2000, 309)

Илюстрираният в (25) ред е фиксиран, защото обратният е невъзможен, срв. **Никого никой не е питал за това*. Подобни позиционни ограничения напомнят поразително на въпросителните изречения с повече от една въпросителна дума, където изнесените в начална позиция въпросителни думи също спазват строга последователност, подробно описана от Rudin 1986, 1988, Comorovski 1997 и Кророва, Cinque 2008. Наблюдаваният паралелизъм може лесно да се обясни с общата семантична природа на двата вида местоименни средства – въпросителните думи също принадлежат към групата на квантификаторите (вж. таблица 1) и тяхната повърхнинна позиция също е част от лявата периферия на изречението. Според някои автори те заемат позицията на фокуса, докато според други тяхната позиция е съвместима с тази на фокуса, но е различна от нея и я следва непосредствено (вж. по-подробно Кророва, Karastaneva 2002, Кръпова 2003)¹³:

- (26) **Pe cine ce** a întrebat Victor? ‘Кого какво е питал Виктор?’
Cine despre cine vorbește? ‘Кой за кого е говорил?’
Cînd ce ai cumpărat? ‘Кога какво си купувал?’

¹³ Според Cornilescu (Cornilescu 2002, 113, 114) в румънския въпросителните местоимения изискват контактна позиция с глагола също както и отрицателните (негативните квантификатори), което е доказателство, че двата типа заемат една и съща позиция.

5. Релативен ред на топика и фокуса

Ако дадено изречение съдържа топик и фокус, топикът задължително предхожда фокуса. Изводът е валиден за всички видове изречения в разглежданите езици.

- (27) а. [_ТΤα βιβλία [_Фστη Θεοδόρα] τα έδωσα. (съобщителни изречения)
 б. [_ТПарите] [_Фсамо на Иван] ще ги дам, на никой друг.
- (28) а. Το βιβλίο που το αγόρασε? (въпросителни изречения)
 б. Pe Victor, cine-l aşteaptă la aerport? 'Виктор кой ще го чака на летището?'
 Книгата къде да я сложа?
- (29) Студентите ти ли ще ги изпитваш утре, или асистентът? (ли-въпроси)¹⁴
 Ion la munte oare voia să plece sau la mare? (Hill 2004) (oare-въпроси) 'Йон на планина ли искаше да ходи, или на море?'¹⁵

Факти от такъв род са многочислени и са солидно основание да направим извода, че информационната структура на балканското изречение спазва универсалния принцип „от стара/дадена информация към нова информация“.

Указаният ред топик > фокус се спазва дори в случаите на повече от един топик (многократна топикализация), докато фокусът остава в тези случаи задължително единичен и може да бъде контрастен или емфатичен:

- (30) а. [_ТБрошката] [_Тна мен] [_Фсестра ми] ми я подари.
 б. [_ТMihai] [_ТIoanei] [_Фcărți] i-a citit (nu ziare). (Alboiu 2000, 265)
 букв. 'Михай на Йоана книги ѝ чете, не вестници.'

¹⁴ Много общи моменти забелязваме в синтаксиса и интерпретацията на въпросите с *ли* и *oare* в българския и румънския, но тук нямаме възможност да влезем в дълбочина. Подобни въпросителни изречения в двата езика са един специфичен начин за изразяване на контрастен фокус във въпросително изречение. Общото между двата езика е, че носител на контрастен фокус е фразата, носител едновременно и на въпросителен признак, т.е. тази, която се намира непосредствено пред частицата *ли/oare* и за която всъщност се пита в изречението. В румънския обаче съществуват повече от една позиции за тази фраза, т.е. контрастивният фокус има по-широк обхват, отколкото в българския.

¹⁵ Изглежда обаче, че не всички носители на румънския език са съгласни с данните на В. Хил (Hill 2004). По мои данни, събрани от информатори, само изречения с начален фокус или начален топик се приемат за абсолютно граматични.

(i) [_ФOare IERI] a primit Ion scrisorile? 'Вчера ли получи Йон писмата?'

(ii) [_ТScrisorile], oare le-a primit Ion IERI? 'Писмата (да)ли ги получи Йон вчера?'

Без да се спираме върху условията на топиализация и фокализация в подчинени изречения (косвени въпроси, допълнителни *че*- и *да*-изречения и техните паралели в другите езици), ще отбележим само, че и тук важат общите структурни принципи, както и взаимният ред между позициите на топика и фокуса, вж. румънския пример в (31a) и неговия български превод в (31б):

- (31) а. Spunea că [ТPavel] [Фmașină] a cumpărat, nu casă. (Hill 2004, 342)
 б. Казваше, че [ТПавел] [Фкола] е купил, не къща.

Ще споменем само за още една обща синтактична особеност на подчинените изречения, проявяваща се само в гръцкия и българския – особеност, която можем да наречем *мобилност на топика и фокуса*. Тя се изразява във факта, че даже и да са „породени“ в подчиненото изречение, топиализираните и фокализирани фрази могат да го напуснат и да се явят в главното, като естествено запазват синтактичната си функция и смисловата си връзка с предиката от подчиненото изречение:

- (32) а. [ФΚαέναν]_i σου είπα χτες ότι δεν είδα. (Giannakidou 1998, 251)
 [Тτην Ελένη]_i σου είπα χτες ότι την είδα.
 [ФΤίποτα] δεν θέλω να φάω. (Tsimpli, Roussou 1996, 57)
 б. [ФНа кино] мисля, че ще ходи.
 [ТПрестъпника]_i казаха, че са го хванали.
 [ФНикого] не искам да виждам.

Изречения като тези в (32) са получени от две дислокационни трансформации – една кратка и една дълга. Първата е осъществена само в подчиненото изречение, а втората – от подчиненото в главното, както е показано в (33). Символът *t* маркира изходната позиция на топиализирания елемент, поради което носи същия индекс (*i*). Тези типове топикални движения са възможни и при други подчинени изречения – непреки въпроси, *да*-изречения и техните еквиваленти в другите езици, вж. (34):

- (33) а. Σού είπα χτες ότι [Тτην Ελένη]_i την είδα *t_i*. → [Тτην Ελένη]_i
 σου είπα χτες ότι *t_i* την είδα *t_i*.
 б. Казаха, че [Тпрестъпника]_i са го хванали *t_i*. → [ТПрестъпника]_i
 казаха, че *t_i* са го хванали *t_i*.
 (34) а. Περιμένω [Тта λεφτά]_i να τα φέρει ο Γιάννης *t_i*. → [ТТа λεφτά]_i περιμένω *t_i* να τα φέρει ο Γιάννης *t_i*.
 б. Очаквам [Тпарите]_i да ми ги донесе Иван *t_i*. → [ТПарите]_i
 очаквам *t_i* да ми ги донесе Иван *t_i*.

В румънския съществуват известни ограничения относно позицията на фокуса в подчиненото изречение (особено в подчинени *să*-изречения и изречения с инфинитив – Cornilescu 2002) и като имаме предвид, че и фокусирани фрази се удвояват, можем да заключим, че изнесените в лявата периферия на румънското изречение дискурсивни елементи имат амбивалентен статус, т.е. потенциално са съвместими както с топикална, така и с фокусна интерпретация, така че двусмислието се разрешава на нивото на прозодията. Обаче появата на мобилен фокус и топик в главното изречение е напълно нормална и за този език (вж. 35в):

- (35) а. Aş dori [_{T/Ф}pe Ion] să-l chemaţi mîine. 'Бих искал Иван да го извикате утре.' (Cornilescu 2002)
 б. [_ФPe Ion] speram a-l întîlni. 'Иван се надявах да срещна'. (Hill 2004, 350)
 в. [_TMarici] [_Фflori] este potrivit să-i oferî. (Cornilescu 2002)
 'Подходящо е да подариш на Мария цветя.'

Допълнително в гръцкия и българския е възможно както топикът, така и фокусът да се явят непосредствено пред подчинителния съюз *че/ότι*, което показва, че това е една от междинните позиции по пътя на фразата към крайната ѝ дестинация – лявата периферия на главното изречение:

- (36) а. Иван знаех, че ще ходи, но [_Фти] че ще ходиш, не знаех. (Rudin 1991)
 б. Λένε [_Фτη Μαρία] ότι παντρεύθηκε ο Γιάννης. (Joseph, Philippaki 1987, 104) 'Казват, че за Мария се е оженил Иван.'
 Με ρώτησε [_Фτα βιβλία] αν αγόρασα. (Alexiadou 1997, 73)
 'Попита ме книгите дали съм купил.'

6. Заключение

Като вземем предвид всички разгледани дотук случаи на топикализация и фокализация, както и относителния ред, в който се разполагат дискурсно натоварените елементи, можем да направим един основен извод за строежа на лявата периферия в балканското изречение, а именно, че тя се поддава на моделиране и че общият модел може да се представи в следния ред, вж. (37). Макар и линеен, този ред отразява структурните зависимости между образующите го елементи и следователно е в пълно съответствие с предложената от Л. Рици (Rizzi 1997) йерархична структура на лявата периферия, за която споменахме по-горе.

- (37) *Топик* = *Тема* > (*Топик*) > *Контрастен фокус* > *Въпросителен квантификатор* > *Негативен (или друг) квантификатор* > *V*

И трите езика могат да разграничат от позиционна гледна точка (поне) два вида топиализиран материал – тема на съобщението (това, за което съобщението се отнася) и дадена/известна информация. След това в линейния ред на изречението се преминава към изразяване на новата, логически изтъкнатата информация, репрезентирана от различните видове фокуси. Единствено в румънския език изискването за маркиране на дефинитността (и специфичността) се оказва по-съществено от изискването за маркиране на топиалност/фокус.

В литературата многократно е било подчертавано, че удвояването е факултативно явление. В тази връзка възниква въпросът дали редът в (37) е йерархия от структурен тип, установена емпирично, или само някаква относителна скала, отразяваща фреквентността на съответните дискурсни явления. Според мен, като се има предвид, че изреченията биха били неграматични, ако не спазват съответните структурни изисквания (удвояване, относителен ред и т.н.), или неприемливи от гледна точка на комуникативното намерение на говорещия, става видимо, че съответният тип словоред се превръща в задължителен за изразяването на съответното (комуникативно) съдържание. И понеже в речевия поток рядко се произнасят изречения извън дискурса, оказва се, че т. нар. свободен словоред всъщност е в много по-висока степен граматикализиран, отколкото може да се предполага заради недостатъчно доброто разбиране на механизмите, от които зависи „диалогът“ между информационната структура и изреченския синтаксис.

И тъй като много от споменатите в този текст явления се наблюдават в разговорната реч, бих искала да завърша с един цитат от проф. Борис Симеонов (1977, 53–54), който, както става ясно и от доклада му на Първия конгрес по балканистика (София, 1966 г.), ясно е осъзнавал важноста на разговорната (и диалектната) реч за решаването на основните проблеми на балканското езикознание, а също и някои от причините (езикови и извънезикови), довели до наблюдаваните днес различия между книжовните балкански езици:

[....] общие черты в балканских языках – албанском, греческом, болгарском и румынском – следует искать прежде всего в разговорных и диалектных формах этих языках, которые в большей степени отражают полилингвистическое, билингвистическое и конвергентное состояние, которые было характерным для них триста-четырееста лет тому назад, ибо условия с тех пор изменились коренным образом... Современные общие и диалектные формы лишь отчасти отражают состояние „балканского языкового союза“ три-четыре столетия тому назад, так как, начиная с того периода и до наших дней, они находятся и продолжают находиться под мощным и безграничным влиянием развивающихся в другом дивергентном направлении

письменно-национальных языков, усиливающих разграничительные, а не сближающие тенденции в развитии общих и диалектных форм балканских языков.

С пълна сила този извод се отнася и за разглежданите тук явления, които принадлежат към онези езикови форми и средства, с които се осъществява комуникацията „на балканска почва“.

Литература

- Асенова 2002: Асенова, П. Балканско езикознание. Велико Търново: Фабер, 2002.
- Асенова 2005: Асенова, П. Наблюдения върху условията за удвояване на допълнението. – В: Езикът и неговата динамична природа. Юбилеен сборник по случай 70-годишнината на Иван Кънчев. София, 2005, 76–83.
- Иванчев 1978: Иванчев, Св. Приноси в българското и славянското езикознание. София: Наука и изкуство, 1978.
- Иванчев 1988: Иванчев, Св. Българският език – класически и екзотичен. София: Народна просвета, 1988.
- Лопашов 1978: Лопашов, Ю. А. Местоименные повторы дополнения в балканских языках. Ленинград, 1978.
- Минчева 1969: Минчева, А. Опит за интерпретация на модела на удвоените допълнения в българския език. – Изв. Инст. бълг. език, XVII. София, 1969, 3–50.
- Ницолова 1986: Ницолова, Р. Българските местоимения. София: Наука и изкуство, 1986.
- Ницолова 2001: Ницолова, Р. За контрастния фокус с частици в българския език. – В: Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис. Пловдив, 2001, 76–85.
- Пенчев 1980: Пенчев, Й. Интонационни контури на българското изречение. София: Изд. БАН, 1980.
- Симеонов 1977: Симеонов, Б. Общие черты фонологических систем балканских языков. – *Linguistique Balkanique*, XX, 1–2, 1977, 53–64.
- Цыхун 1969: Цыхун, Г. Синтаксис местоименных клитик в южнославянских языках. (Балканославянская модель). Минск, 1969.
- Alboiu 2000: Alboiu, G. The Features of Movement in Romanian. Doctoral thesis. University of Manitoba, 2000.
- Bühning 1997: Bühning, D. The great scope inversion conspiracy. – *Linguistics and Philosophy* 20, 1997, 175–194.
- Cinque 1977: Cinque, G. The movement nature of Left Dislocation. – *Linguistic Inquiry* 8, 1977, 397–412.
- Cinque 1990: Cinque, G. Types of A' dependencies. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1990.
- Cinque 1999: Cinque, G. Adverbs and Functional heads. New York: Oxford University Press, 1999.
- Comorovski 1996: Comorovski, I. Interrogative phrases and the syntax-semantic interface. Kluwer: Dordrecht, 1996.
- Cornilescu 2000: Cornilescu A. Rhematic Focus at the Left Periphery: The Case of Romanian. Доклад на Going Romance Conference, Utrecht, 2000.
- Cornilescu 2002: Cornilescu, A. On Focusing and Wh-movement in Romanian. – In: M. Dimitrova-Vulchanova, D. L. Dyer, I. Krapova, and C. Rudin (eds). *Balkanistica. Papers from the Third Conference on Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages*. Oxford, Mississippi, vol. 15, 2002, 103–128.

- Cornilescu 2003*: Cornilescu, A. Notes on the Interpretation of the Prepositional Accusative in Romanian. Ms, 2003.
- Dobrovie-Sorin 1994*: Dobrovie-Sorin, C. The Syntax of Romanian. Mouton de Gruyter, 1994.
- Giannakidou 1998*: Giannakidou, A. Polarity Sensitivity as (Non)Veridical Dependency. Amsterdam: John Benjamins, 1998.
- Guentchéva 1994*: Guentchéva, Z. Thématisation de l'objet en bulgare. Peter Lang S. A. Bern, 1994.
- Hill 2004*: Hill, V. On Left Periphery and Focus. – In: O. M. Tomić (ed.). Balkan Syntax and Semantics. Amsterdam: John Benjamins, 2004, 339–54.
- Joseph, Philippaki-Warbuton 1987*: Joseph, B., I. Philippaki-Warbuton. Modern Greek. London: Croom Helm, 1987.
- Kiss, K. É. (ed.) 1995*: Discourse Configurational Languages. New York: Oxford University Press, 1995.
- Kiss 1998*: Kiss, K. É. Identificational Focus versus Information Focus. – *Language*, 74, 1998, 245–273.
- Krapova 2002*: Krapova, I. On the Left Periphery of the Bulgarian sentence. – *University of Venice Working Papers in Linguistics*, 12, 2002, 107–128.
- Krapova, Karastaneva 2002*: Krapova, I., Ts. Karastaneva. On the Structure of the CP field in Bulgarian. – In: M. Dimitrova-Vulchanova, D. L. Dyer, I. Krapova, C. Rudin (eds). *Balkanistica. Papers from the Third Conference on Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages*. Oxford, Mississippi, vol. 15, 2002, 293–321.
- Krapova, Cinque 2008*: Krapova, I., G. Cinque. On the order of multiple wh-phrases in Bulgarian multiple wh-fronting. – In: G. Zybatow, L. Szucsich, U. Junghans, R. Meyer (eds). *Formal Description of Slavic languages*. Leipzig, 2008, 318–336.
- Motapanyane 1994*: Motapanyane, V. An Argumental position for preverbal subjects in Bulgarian. – *Linguistica atlantica*, 16, 1994, 102–112.
- Rizzi 1997*: Rizzi, L. The Fine Structure of the Left Periphery. – In: L. Haegeman (ed.). *Elements of grammar*. Dordrecht: Kluwer, 1997, 281–337.
- Rudin 1986*: Rudin, C. Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and wh- constructions. Slavica Publishers, Inc. Columbus, Ohio, 1986.
- Rudin 1988*: Rudin, C. On multiple questions and multiple wh-fronting. – *Natural Language and Linguistic Theory*, 6, 1988, 455–501.
- Rudin 1991*: Rudin, C. Topic and Focus in Bulgarian. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 40 (3–4), 1991, 429–447.
- Tisheva, Dzhonova 2002*: Tisheva, Y., M. Dzhonova. Information Structure and Clitics in Tree-Bank. – In: *Proceedings of The First Workshop on Treebanks and Linguistic Theories*. 20–21 September 2002, Sozopol, Bulgaria, 2002, 231–252.
- Tsimpli 1995*: Tsimpli, I.-M. Focusing in Modern Greek. – In: K. Kiss (ed.). *Discourse-Configurational Languages*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Tsimpli, Roussou 1998*: Tsimpli, I.-M., A. Roussou. Negation and polarity items in Modern Greek. – *The Linguistic Review*, 1998, 49–81.
- Zubizarreta 1998*: Zubizarreta, M.-L. Prosody, Focus and Word Order. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998.